

A XXI. század első évtizedeiben olyan politikai és társadalmi átalakulásnak vagyunk tanúi világviszonylatban, amelyben a vallás, illetve a vallások jelenléte megkerülhetetlen. Ugyanakkor a vallás e folyamatokban betöltött szerepének és jelentőségének értelmezése vitatott. Kétségtelen, hogy a vallás és a politika eddigi kapcsolatrendszere mentén már kialakult konfliktusok szerepet játszanak az indulatok és az eltérő vélemények megítélésében. A feszültségek és ellentmondások értelmezése során mindig fennállt a veszély, hogy *egyrészt* leegyszerűsítve kerüljön megítélésre a politika és a vallás viszonya az újkori társadalmak tapasztalatának horizontján, a két szféra gondos megkülönböztetése, illetve elválasztásának követelése által (az egyház és állam szétválasztásának analógiájára). E szétválasztásra irányuló igény vagy igyekezet megfigyelhető volt és ma is megfigyelhető mind a vallás, mind pedig a politika bizonyos szereplői részéről. A tapasztalat viszont azt mutatja, hogy csupán egyfajta naivitással illelhető minden olyan próbálkozás, amely vallásmentes politikai tér és politikamentes vallási világ kialakításában érdekelt. A leegyszerűsítés ugyanakkor abban is tetten érhető, hogy a vallás gyakran a kereszténységgel, a politika pedig a pártpolitikával vagy egyszerűen a politikai kormányzással kerül azonosításra. *Másrészt* egyfajta tudománytalan hisztéria is övezi a vallás és a politika kapcsolatrendszerét, amelyben hol kétes partnerként, hol pedig riválisként állítják egymás mellé vagy egymással szembe a fogalmak által jelzett valóságot, és az ezzel kapcsolatos tapasztalatokat. Így a végeredmény nem lesz más, mint egy olyan – mind teológiailag, mind pedig politikatudományi szempontból megalapozatlan – kritikus magatartás, amely arra törekszik, hogy egymással szemben kijátssza a két fogalmat, és negatív színben tüntesse fel egyik vagy másik hatáskörét, vagy akár mindkettőt.

De tetten érhető egy harmadik törekvés is: ez az önkéntes összefonódás, amely az opportunizmus és a kollaboráció kétes mechanizmusait rejti el a törvényes együttműködés vagy a történelmileg áthagyományozódott kapcsolatrendszer díszletei mögé, így a vallás könnyen felhasználja a politikát, vagy a politika a vallást a maga önös céljainak elérésére, illetve igazolására. Azonban sem a direkt szembeállítás vagy a kényszeres megkülönböztetés, sem pedig az elvtelen összefonódás nem merítheti ki és nem rombolhatja le a fogalompár eleve természetes kapcsolatát. Hiszen egy olyan jelenséggel és viszonyulással van dolgunk, amelyben a fogalmak és a mögöttük meghúzódó valóság egyidősek megjelenésükkel. Ahol politikáról és vallásról beszélünk egy adott társadalmon és történeti korszakon belül, ott létezik a kettő között valamilyen kapcsolat. Éppen ezért sem a tudományos elemzések, sem a keresztyén értékrend közvetítésének igénye nem érheti be féligazságokkal vagy leegyszerűsítésekkel.

A kérdés imént vázolt komplexitása ösztönözte arra a jelen tanulmánykötet szerzőit és szerkesztőit, hogy az egyház, a társadalom és a tudományok összefüggésében keressék a témáról való együttgondolkodás és a párbeszéd lehetőségét, a tudományos elemzés igényével, interdiszciplináris megközelítésben. A szerzők különböző diszciplínák és konfessziók képviselői, ez adott esetben a fogalmak használatát és a tudományos módszer alkalmazását is meghatározza – de éppen erre való tekintettel nem törekedtünk a fogalmak és a nézőpontok egységesítésére. A kötet – amely a Debreceni Református Hittudományi Egyetem Doktori Iskolájának és a Szociáletikai Tanszék és Kutatóinézetnek a szervezésében a 2015/2016-os tanév tavaszi szemeszterében megtartott előadássorozat dokumentálása – ily módon egy hosszabb távú kutatási projekt kezdetét jelenti, amely arra irányul, hogy bizonyítsa: a vallás és politika világa nem választható el egymástól úgy, ahogyan az újkori gondolkodás azt feltételezi, hanem szoros összefüggésben és interaktív kölcsönhatásban él egymással. Ráadásul ez a kapcsolat nem a XX. vagy XXI. század politikai pluralitásában bontakozott ki, hanem már az ókori világtól kezdve napjainkig megtapasztható, akár az Ószövetségben, akár a korabeli közel-keleti kultúrákban, amint erre a kötet első két fejezete is utal. *Hodossy-Takács Előd* (Amikor istenek a földön is jártak – Vallás és politika az ókori világban) tanulmánya arra világít rá, hogy az ókorban – az ókori Izraelt is beleértve – a vallási reformokat elsősorban

politikai érdekek motiválták, sőt a világpolitika a kultuszok kialakulására is hatást gyakorolt, még akkor is, ha a hivatalos kultusz és ideológia adott esetben nem volt összhangban az egyéni és közösségi identitást meghatározó helyi népi vallásossággal. *Karasszon István* (Deuteronomium – teológia és politika a Kr.e. VII. századi Izraelben) már szűkíti a vizsgálódás fókuszát: a Kr.e. VII. század politikai és nagyhatalmi történéseinek összefüggésében azt tárja fel, hogy miként valósult meg Izrael esetében a saját törvényalkotó hagyományokra való építés, valamint a korabeli nemzetközi politikai érdekekre való figyelés kölcsönhatása a vallási önazonosság újrafogalmazása érdekében. *Peres Imre* írása (Római jog, politika és evangélium) gazdagon illusztrálja, hogy a keresztyénség kezdetekor szinte megkerülhetetlen volt a jogi-politikai adottságokkal szembeni állásfoglalás, a helykeresés, az alkalmazkodás vagy éppen a kritikus tartózkodás. A római birodalom jogrendje az újszövetségi korban az első keresztyén gyülekezetek számára nemcsak a társadalmi élet keretét képezte, de gyakran jogvédelmet is biztosított az új hit apostolai és követői számára, adott esetben pedig a jogi terminológia az evangélium továbbadásának eszközévé is válhatott.

A reformáció teológiai felismerései és politikai etikája viszont új alapokra, elsősorban a lelki és világi kormányzás kompetenciájának megkülönböztetésére kívánta helyezni a vallás és a politika, közelebbről az egyház és a világi felsőbbség kapcsolatának feszültséggel teli ellentmondásosságát, amint az *Michael Beintker* münsteri professzor tanulmányából (Reformátori impulzusok a keresztyén ember és egyház mai politikai cselekvéséhez) világossá válik. A szabadság, a jog és az igazságosság kölcsönhatásának hangsúlyozásával, valamint a politikai hatalom írott törvényeknek való alárendelésével a reformátori kor már a modern demokratikus jogállam lehetőségét vetíti elő. A vallás és politika kapcsolata azonban nem csupán az egyházi és világi struktúrák, valamint a teológia és a politika eszmerendszere mentén bontakozik ki és fonódik össze, hanem a mindennapi élet, a művészet, s azon belül is a zene területén, amint *Kovács Krisztián* Johann Sebastian Bach és a világi felsőbbség kapcsolatát bemutató írásában olvasható (Preise dein Glücke, gesegnetes Sachsen! A lutheránus Bach felsőbbségképe világi kantátái alapján).

A XX. század újabb meglepetést tartogatott a vallás és politika ambivalens kapcsolata tekintetében. Kiderült, hogy a modern állam-

---

elmélet meghatározó és jellemző fogalmai akár a teológia szekularizált és a vallásból származtatott fogalmainak is tekinthetők, de fordítva is igaz, a totalitárius ideológiák többnyire vallásos elvárásokat testesítettek meg, és ilyen irányú érzelmi igények kielégítésére törekedtek. Mindez *Balogh László Leventének*, a politikatudomány képviselőjének tanulmányából derül ki (A politikai teológia és a politikai vallások), többek között Carl Schmitt és Eric Voegelin politikai teológiájáról, illetve politikai vallásról való gondolatainak ismertetésén keresztül. Ennek a korszaknak a magyar református reflexióit *Bölcskei Gusztáv* tolmácsolásában olvashatjuk. Előadása bevezet a magyar református teológiatörténet két jeles képviselőjének, Török Istvánnak és Révész Imrénének gondolkodásába, akik az egyház és politika kapcsolatát a teológia kritikai funkciója és az egyház próféta tiszte felől ragadták meg. Vallás és politika, egyház és állam kapcsolatának mai kérdéseiben e klasszikusnak számító kritériumok – legalábbis az egyház számára – ma is aktualitással bírnak. Ennek a korszaknak tanulságához kapcsolódik továbbá *Fazakas Sándor* elemzése (A morál hatalma és/vagy tehetetlensége a totalitárius rendszerek konfliktusainak feldolgozásában), amely a morál és a politikai hatalom, a morál és politikai, illetve vallási valóságértelmezés kapcsolatának szerepét vizsgálja a totalitárius rendszerek kialakulásában vagy éppen az önkényuralmak összeomlását követő útkeresésben, az együttélés új normáinak megtalálására irányuló törekvésekben. Az elemzés arra a kérdésre keresi a választ, hogy mi vezetett történelmileg ahhoz a körülményhez, hogy a keresztyén egyház által áthagyományozott vallás lemondott a modern világ formálásában való aktív részvétel lehetőségéről, helyette az alkalmazkodás útját választotta, s ez utóbbi törvényszerűen vezetett a rossz kompromisszumok és vétkes együttműködések felvállalásához a politikai rendszerekkel való kapcsolatában. Ugyanakkor megkerülhetetlen a kérdés: milyen kritériumok és teológiai felismerések mentén vegyen részt ma az egyház és a teológia a közélet formálásában?

Lányi András filozófus tanulmánya (Mi az, hogy „mi”?) a kollektív önazonosság kialakulásának racionális, ideológiai és vallási mozgatórugóira kérdez rá – a jelenkori migrációs válság horizontján, támogatók és ellenzők érvein is szemléltetve a kérdést. Vizsgálódásának fókuszában a nemzetté válás folyamata áll, amely éppúgy nem nélküli a narratívákat, a közös értelmezés feletti közmegegyezést, mint

---

az értékek és a fogalmak vétkes kisajátítását. Sem a központosított nemzetállam megteremtésére irányuló törekvés, sem pedig az identitások feladásának erőltetése (valamely vélt egység reményben) nem jelenthet alternatívát a lokális identitások megélése és a párbeszéd számára, s csak egy ilyen helyi társadalom lehet igazán nyitott és befogadó. Ebben a vallásnak pedig újból pozitív szerepe lehet.

Végül nem keresztyén, illetve nem zsidó-keresztyén kontextusban artikulálódó politikai kultúra és vallás kapcsolatára kitekintve az iszlám világába vezet be *Szalai András* tanulmánya (*Az iszlám és a politika*). Nemcsak az iszlám kialakulásának történetét és sokrétűségét tárja elénk a szerző, aminek az ismerete elejét vehetné a politikai érdekekre konvertálható előítéleteknek és csoportidentitást konstruáló narratíváknak, de meggyőzően mutatja be azt is, hogy a muszlim életformának milyen lehetőségei és milyen korlátai vannak a nyugati típusú szekularizált államokban.

Látható tehát, hogy a vallás és a politika kapcsolata nem redukálható le egyszerű megállapításokra. E két valóság egymáshoz való viszonyulása és kapcsolatrendszere sokoldalúan van jelen egy-egy adott történelmi korszak társadalmi, politikai és vallási életében. A megkülönböztetés, az elválasztás vagy éppen az együttműködés kritériumainak, valamint az utókor vagy a kortársak értékítéletének, illetve az értékelő kritikának a megfogalmazására nem kerülhet sor általánosan elfogadott normák mentén, hanem minden esetben józan analízis, higgadt mérlegelés és teológiailag megalapozott érvelés szükséges ahhoz, hogy a vallás és a politika kapcsolatának interpretálása elkerülje a leegyszerűsítés és a felesleges félelemkeltés veszélyeit. Bízunk benne, hogy a jelen kiadvány ehhez az igényhez segítséget, a továbbgondoláshoz ösztönzést és a további tudományos párbeszédhez bátorítást nyújt, a téma sokoldalú vizsgálata által.

Fazakas Sándor – Kovács Krisztián

